

ҚАЗАҚТЫҢ ҚАЙСАР ҰЛЫ ҚАСЫМ ҚАЙСЕНОВТЫҢ ӨМІР ЖОЛЫНЫҢ ЕЛ ЖАСТАРЫН ШЫНАЙЫ ПАТРИОТИЗМГЕ БАУЛУДАҒЫ МАҢЫЗЫ

Отан қорғау жолында ерлік көрсетуде қазақтың ер жүрек азаматтары ешқашан аянып қалған емес. Екінші дүниежүзілік соғыс кезінде толарсақтан қан кешкен қазақ сарбаздары өздері әлемді ат тұяғымен дүбірлеткен жауынгер, ер жүрек көшпенді елдің ұрпақтары екенін сан мәрте дәлелдеп көрсете білді. Сұрапыл соғыс жылдары от кешіп, ерлік көрсеткен қазақтың қайсар ұлдарының бірі – Қасым Қайсенов болмыс-бітімі батырлық пен ерлікке толы атамыз бейбіт кезеңде де тегеурінділік танытып, ұлт рухын асқақтатқан басы нөқтаға сыймай асаулығы мен өр мінезінен айнымаған жанның бірі [1].

Қазақстанның халық қаһарманы, атақты партизан, әрі жазушы Қасым Қайсенов 1918 жылғы сәуірдің 23-інде Шығыс Қазақстан облысы Ұлан ауданында дүниеге келген. 1934 жылы мектеп бітіргеннен кейін Өскемен қаласындағы саяси-ағарту техникумына түсіп, 1938 жылы оны бітірген соң Павлодар облыстық оқу бөлімінің саяси-ағарту жөніндегі нұсқаушысы болып қызмет атқарып жүргенде әскер қатарына шақырылып, әскери-барлау мектебіне жіберіледі. 1941 жылы Мәскеудегі барлаушылар мектебінде соғыс әліптерін танығаннан кейін, Қасым Қайсенов жау қолында қалған Украина жеріне аттандырылады. Жау жайлаған елге ұшақпен келіп түскен сәттен бастап, Қасымның партизандық өмірі басталады. Өмірге Қасым Қайсенов болып дүниеге келген ол Украинаға барғанда бәрі оны "Василий, Вася" деп атап кеткен.

Ол кезде Украина жеріне аттану жау тылына, ажал аузына барумен тең болатын.

Қазақтың қас батыры Чапаев атындағы партизан құрамасының үшінші отрядын басқарады.

Соғыс жылдары «Вася» деген атпен бүкіл Украинаға танылған Қасым Қайсенов бұрын қазақ деген халықты көрмек түгіл, атын естімеген алуан түрлі ұлттардың арасында жалғыз өзі жай оғындай жарқылдап, қазақтың батырлығын сан мәрте дәлелдеп, еліміздің абыройын асқақтатқанын мақтанышпен айтуға болады [2].

Қасым Қайсеновтың Ұлы Отан соғысы кезінде партизандардың жау тылында көрсеткен ерлік істері Екінші дүние жүзілік соғысының тарихында алтын әріппен жазылған. Сол кезде партизан жасақтары түн қатып, түсі қашып жорытқанын бәріміз білеміз. Өздері – күтпеген жерден киліге кетіп, жер соқтырып кететін кілең жүрек жұтқандар болатын. Ел кегін арқалаған партизан жасақтарына жүктелген міндет сол жылдары аз болған жоқ.

Кейде жиырма, қырықтан топтанып алып, үлкен-үлкен жорықтарға аттанып, аз күнде мың қаралы қосын ертіп алып, көбейіп қайта оралып отырған. Қасым Қайсенов кейде қасына жалғыз ғана серік ертіп, жарты ай ішінде бес жүз болып шыға келетін кездері де аз болмаған.

Мәскеуден арнайы тапсырма алып, он сарбаздың басшысы ретінде жау қолындағы Украина жеріне аттанған сәті кейінгі жорықтарына өшпес із қалдырғаны анық. Одан кейін Батыр атамыз 1944 жылдың аяғына дейін Молдавия, Украинаның Закарпатье, Чехословакия, Румыния жеріндегі партизан қозғалыстарына қатысады. Отряд командирі болып жүріп, жау тылында жүздеген жорықты басынан өткереді.

1944 жылы Украинаның Закарпат, Карпатты азат етуге қатысқан. Карпатты қақ жарып өткен жорықта құрама командирі Александр Тканко: «Қасым, сенің бұл ерлігің Карпат шыңының тасына жазылуға тиіс» деп айтқан. Бұл қайтпас қайсар батырға қарата айтылған шынайы баға еді. Қасым Қайсенов бұл туралы бір естелігінде: "Мен Украинада легендарный адаммын, онда мені тек Вася деп біледі. Украинада маған орнатылған ескерткіш бар. Карпат тауының ең ұшар басына, ең соңғы рет жау тылына барғанда алпыс адам ұшақтан түсіп іріткі салған ғой. Ол тауға түскен алпыс адамның елу үші қаза тауып кетті, жетеуіміз тірі қалдық. Сол Карпатта ұрыс салған алпыс адамға арнап, таудың ең биігіне мрамордан ескерткіш орнатқан. Вот, солай!", - деп айтқан болатын. Сонымен қатар ол Киев және Полтава

облыстарындағы партизандар қозғалысын алғаш рет ұйымдастырушылардың бірі ретінде тарихта қалды.

Кеңес одағының жері неміс фашист басқыншыларынан азат етілген соң 1945 жылы Отанына оралып, Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесі Президиумы аппаратын басқарды, содан кейін Жамбыл облысының Жуалы, Свердлов аудандарында атқару комитеттері төрағаларының орынбасары ретінде жұмыс істеді. Қаламгер-партизанның қаламұшынан «Илько Витряк», «Переяслав партизандары», «Ажал аузынан», «Жау тылындағы бала», «Днепрде», «Жау тылында» деп аталатын кітаптар жазып, ерлік жолдарын кейінгі ұрпаққа мұраға қалдырғанын да айта кетуіміз керек.

Бүгінде біздер батыр атамыздың «Жау тылында» деп аталатын кітабын оқып, оған еліктеп өсіп келеміз. Сол бір ерлікке толы кітапты оқи отырып, ондағы кейіпкерлердің өшпес ерліктеріне сүйініп, қиналғанда бірге мұңаямыз. Жазушы- партизанның қарапайым да жалпақ жатық тілмен жазылған шығармаларының қаншама жас ұрпақтың көкейінде Отан сүйгіштік пен ел жандылыққа деген дұрыс көз қарастың қалыптастыуына зор ықпалын тигізе білді.

Халық Қаһарманы жазушы-партизан полковник Қасым Қайсеновтің шығармалары жас ұрпақты отансүйгіштікке тәрбиелеп, ерлікке баулуда таптырмас құрал болып отыр. Қазақтың қаһарман ұлы Қасым Қайсеновтің ерлігі егеменді елімізде елеусіз қалмады. Шығыс Қазақстан облысының орталығы Өскемен қаласының қақ ортасында батыр ұлдың кеуде мүсіні қойылды. Батыр туралы талай кітаптар жазылды, бейне фильмдер көрсетілді.

Қасым Қайсеновтің ішкі жан дүниесі, биік рухани келбеті ол кісінің замандастарының, қаламдастарының жазбаларында талай рет айшықталып қағазға түскен. Мәселен марқұм, жауынгер жазушы Әзілхан Нұршайықов тағдырлас ағасы туралы былай деп жазған: "Кешегі Ұлы Отан соғысы кезінде әркім әртүрлі бөлімдерде болып, неміс-фашистеріне қарсы күресті. Біреу танкист, біреу ұшқыш, біреу артиллерист болды.

Енді біреулер жаяу әскер қатарында жаумен айкасты. Қасым Қайсеновтің үлесіне партизандық тиді. Ол алғашында Чапаев атындағы 8-ші партизан құрамасында №3 отрядтың командирі болып, Украина жерінде жауға желке тұсынан соққы беріп отырды. Соғыс кезінде қалыпты әскердегі біздерді ел қару-жарак, азық-түлікпен қамтамасыз етіп отырды. Ұрыста сиреген қатарымызды да халық толтырды. Елдегі туыстарымыздан, сүйген жар, сүйікті қыздардан үнемі хаттар алып тұрдық. Осының бәрі бізге күш-қуат берді. Ал майданның сырт жағындағы партизандарда мұндай мүмкіндіктердің бірі де болған жоқ. Олар "Ер азығы мен бәрі азығы - жолда" дегендей, ордалы жыланның ортасында, фашистердің қоршауында жүріп, шыбын жанын шүберекке түйіп, өздерін азық-түлікпен, қару-жаракпен қамтамасыз етті. Жау сыртына барып түскен 23 жасар Қасекен осындай күйде жүріп, партизан отрядын ұйымдастырды[3].

Кейін Елбасымыз Нұрсұлтан Назарбаевтың жалынды жігерінің арқасында Баукеңе Кеңес одағының Батыры атағы берілді. Қазақстан тәуелсіз мемлекет болғаннан кейін ҚР тұңғыш Елбасының 24 сәуір, 1995 жылғы Жарлығымен Рақымжан Қошқарбаевқа, Майдангер жазушы Қасым Қайсеновке, «Халық Қаһарманы» атағы берілді.

Майдангер жазушы Қасым Қайсенов бұл лайықты атақты аса зор тебіреніспен қарсы алған еді. Ол өзінің соңғы сағатына дейін тәуелсіз мемлекетінің тынысын жырлаумен өтті. Еліміздегі елеулі оқиғаларға газет журналдар арқылы үздіксіз үн қосып отырды.

Жеңістерге жетістіктерге қуанды, кемістіктерге ренжіді. Бәрін ашық айтып отырды". Қайсар азаматтың өмір жолы жас ұрпаққа үлгі-өнеге. Бұдан кейін де Қасым атаның ерлікке толы жолын халық арасында кеңінен насихаттауда көптеген жұмыстар атқарылды. Соны бірі хәм бірегейі батыр атамыздың майдан даласындағы ерлігін көпшілік қауымға паш ететін "Қасым" көп сериалы фильмі түсірілгенін ерекше атап өткенім жөн. Осы ретте жаңа туындыны түсіруге Қазақстан, Ресей, Украина киногерлері мен телекомпаниялары белсене атсалысты. Фильмде партизан Қасымның әскери тапсырмалары мен өзі басқарған отряд қозғалысы кеңінен баяндалған. Аты аңызға айналған қазақ партизанының өмірі украин жерімен тығыз байланысты.

Өйткені, Қайсенов пен оның басқаруындағы Чапаев атындағы партизан отряды жауынгерге тән қайтпас қайсарлығы мен ұмытылмас ерліктерін осы мекенде көрсетті. Сондықтан, сериалдың басым бөлігі Украина жерінде түсірілген. Фильмді түсіруге атсалысқан телевизия маманы Арман Шораев бір сұхбатында: "Қасым" фильмін әскери детектив деуге болады. Ең бастысы, біз соғыс кезіндегі қазақ батырының ерлігін көрсете білдік.

Негізі, Ұлы Отан соғысында қаза тапқан ұлттардың саны жағынан қазақтар төртінші орында тұр. Біз Ұлы Жеңіске үлкен үлес қостық. Түркі халықтарының ішінде Әлия мен Мәншүк "Кеңес Одағының Батыры" атағына ие болды. Оның өзі қазақ халқының өшпес рухын көрсетсе керек [4].

Сонымен "Қасым" атты фильмді түсіру арқылы біз тарихи әділдікті орнатып отырмыз", – деп ойын ортаға салған еді. Майдангер Қасым Қайсенов 2006 жылы 89 жасқа қарағанда ауыр науқастан дүние салды. Тек жауынгер, қолбасшы ғана емес, көрнекті жазушы, қазақтың біртуары майдангер жазушы Қасым Қайсеновке "Халық қаһарманы" атағы алғашқылардың бірі болып берілді.

Осылайша бүгінгі ұрпақ батырдың есімін ұлықтап, өнеге тұтып келеді. Ол біздің қанды қасаптан оралмай қалған мыңдаған ағаларымыз бен әкелеріміздің ақырғы көзіндей еді. Оған қарап, опат тапқан сол бір ержүрек ұрпақтың келбеті мен қасиетін көргендей болушы едік. Қарағайға қарсы біткен бұтақтай қайсар мінезіне әрі сүйсінуші едік, әрі именуші едік.

Сүйсінетініміз: оның бір басына ғана емес, окоп түбінде ойрандалып қалған мыңдаған замандастарының бәріне де тән сол бір қайтпас қайсарлықтың арқасында аман қалып, адыра шаңырақтарды қайтадан қатарға қосу үшін алға тырмысып, азамат болдық. Қаймығатынымыз: ортамызда тірі жүрген оны ренжітсек, опат болған қаһарман ұрпақтың бәрін ренжітетіндей көруші едік.

Бірақ, Қасым Қайсенов тас түйін қайсарлығын сонау Карпат ормандарында қалдырғандай, қайсымызбен де: "Айналайын, амансың ба?" деп жаймашуақ амандасатын. Күркірей шыққан жуан дауысы құлағымызға майдай жағушы еді... Ол дүниеден өткенше кешегі күркіреген екінші жиһангерлік соғыстың жауынгері болып қала білді. Украинада жау басып алып, тірідей қапыда қалып отырған қауымға Жаратушының өзі аяқ астынан жіберген ақ қанат періштедей көрінген құтқарушылық панагөйлігін Қазақстанға қайта оралған соң "қара қағаздар" бомбылауынан қансырап қалған қайғылы қауымның қайта тыңайып, қайта еңсе көтеруі жолындағы қалтқысыз еңбекке арнады. Қанжарын қаламға айырбастап, тым майса кезінде үсік шалып, жапырылып қала жаздаған жетім ұрпақтың жауынгер әкелері мен ағаларының ерлік дастандарын жазды.

Ерлік туралы айта отырып, елдік жайында сыр шертті. Ұлттық намысты оятты. Ұрпақтық парызды ескертті. Елжандылық тағылымын көрсетті. Сол үшін де тәуелсіз қазақ мемлекеті қан түкіріп, от кешкен есіл ердің оған дейін бағаланбай келген теңдесі жоқ ерліктерін ең асыл ұлттық құндылығымыз санап, "Халық Қаһарманы" құрметті атағын берді. Бағзы бабасы Қабанбай батырдай даңқ шыңының даусыз дарабозы болып өмір сүрді. Ол өмір біз түгілі бізден кейінгі қазақ ұрпақтарына халық жолында қалтқысыз еңбек етудің кастерлі өнегесі болып қала береді.

Ел басына күн туғанда, төрт жыл сыз жастанып, жер кепе мен окопта ұйқысыз, мазасыз түндерді, кескілескен шайқастарды басынан өткізген қайсар да қайтпас ер есімі қазірде батырлықтың символына айналды. Қандай қиыншылық болса да, Отан үшін от кешкен Батыр атамыздың өмірі мен ерлігі біз үшін үлгі.

"Ер есімі—ел есінде", - демекші, бізге жарқын болашақ, бақытты ғұмыр сыйлаған аталар, апалар ерлігі ешқашан ұмытылмайды... [5].

Халық Қаһарманы Қасым Қайсенов II дәрежелі "Богдан Хмельницкий" орденімен, I және II дәрежелі "Отан соғысы" екі орденімен, "Чехословакия партизандары", екі рет I дәрежелі "Отан соғысы партизанына" медалімен және Кеңес Одағының тағы басқа он бес медалімен, үш рет Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесінің Құрмет Грамотасымен, Украин КСР Жоғарғы Кеңесінің Құрмет Грамотасымен және II және III дәрежелі "За заслуги" орденімен

марапатталған. Батырға Қазақстанның "Отан" ордені, Қазақстан Жазушылар одағының Бауыржан Момышұлы атындағы сыйлығы берілген, А.Фадеев атындағы Халықаралық сыйлықтың лауреаты.

Шығармашылығы:

1954 жылы орыс тілінде «Жас партизандар» атты алғашқы кітабы жарық көрді. Одан кейінгі кездерде

«Илько Витряк»

«Переяслав партизандары»

«Ажал аузынан»

«Жау тылындағы бала»

«Днепрде»

«Жау тылында»

«Партизан соқпақтары», тағы басқа әңгіме, очерк, повесть жинақтары оқырман қолына тиді.

Бұл шығармалары орыс, украин, басқа да көптеген тілдерге аударылған. Кейінгі кездері «Елімнің ертеңіне сенемін»

«Естеліктер мен жазбалар», тағы да басқа кітаптары жарық көрді.

Әдебиеттер:

1. Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық. - Алматы: «Аруна Ltd.» ЖШС, 2010ж.

2. Әзілхан Нұршайықов « Ақиқат пен аңыз», газеттер, журналдардан т.б.

3.«Совет Одағының қазақстандық батырлары» Қазақстан баспасы Алматы 2000 жыл

4. Аңызға айналған жеңімпаздар.- Алматы: Мектеп, 1984.- 144б.- (Әскери-патриоттық тәрбие кітапханасы)

5. «Қазақтар.Казахи» Көпшілікке арналған тоғыз томдық анықтамалық 2-том «Тарихи тұлғалар».

ҰЛТТЫҚ СПОРТ ТҮРЛЕРІ, ОЙЫНДАРМЕН ДЕНЕ ТӘРБИЕСІНДЕГІ ДӘСТҮРЛЕР ЖӘНЕ ЖАСТАРДЫҢ РУХАНИ-АДАМГЕРШЛІК ТӘРБИЕСІ

Аметов Д.Ж., Бакенов А

М.Жұмабаев атындағы мектеп-гимназия

Байзаков Е.Т.

Шет жалпы білім беру мектебі

Саденова А.А.

Шет ауданы Ақжал негізгі орта мектебі

ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫ ОҚУ-ТӘРБИЕ ЖҮЙЕСІНДЕ ПАЙДАЛАНУ

Халқымыздың тарихи-мәдени мұраларының түрлері сан алуан. Солардың қай-қайсысы да адамға, соның игілігіне қызмет етуге бағытталған. Осындай аса құнды мәдени игіліктердің бірі - ұлттық ойындар. Бүгінде ойынды халық педагогикасының құрамды бір бөлігі деп тегін айтпаса керек, адам баласы жасаған жеті кереметтің қатарына сегізінші етіп осы ойынның аталып жүруі де жайдан-жай емес.

Қазақ халқы – материалдық мұраларға қоса мәдени қазыналарға да аса бай халықтардың бірі. Сондай қомақты дүниелер қатарына ұлттық ойындар жатады. Бүгінгі замандастарымыз бен болашақ ұрпақтарымыздың оны оқып үйрене отырып, өздерінің кім екендіктеріне барлау жасауына, ата-бабаларының психологиялық болмысы мен ойлау жүйелеріне зер салуларына,